

Gamle minner fra Skarnes og en romantisk tid

Skarnes omkring utbruddet av den 1. verdenskrig, dvs. 1914, var et betydelig fredeligere sted enn i våre dager. Men også på den tiden var det et livlig stasjons-sentrum, fordi også hele „nordbygda” — Nord-Odal — for en stor del sognet til Skarnes p.g.a. jernbaneforbindelsen med utenverdenen.

Jeg vokste opp i Opstad, bare noen hundre meter fra den hvitmalte annekskirken der, og det var bare snaut en halv mils bygdevei ned til stasjonsstedet — på vinterføre ca. 4 km etter „steinvegen”, som ble anlagt gjennom den såkalte prestegårds-skogen da mankjorte stein til reisingen av Skarnes bru.

Derfor ble jeg tidlig kjent med Skarnes. På sommertiden var det stadig kjøreturer ned til stasjonsstedet. Det kunne gjelde varekjøp, og i forbindelse med skoleferien på sommertiden, henting av jevnaldrende barn fra Kristiania, som ferierte noen uker hjemme hos oss. Det var en svært opplivende tid av året, for jeg var selv født i hovedstaden og bodde de første åtte barneårene på et fredelig og idyllisk sted som het Sofienberg, og nå bare er kjent som Sofienberg skole.

Sommertiden var ikke minst romantisk og solskimmerende fordi vi tenåringene (for øvrig et ukjent uttrykk den tiden) hver evige klarværsdag lå nede i Opstad-åa og plasket. Hver åttende dag var det milelange ro-turer hele vannveien oppover (Seimsjøen — Grunnsjøen — Storsjøen) til Kuggerud, hvor det var å ta fatt på en vandring opp gjennom skogen, til vi nådde fram til seterhuset. Men det var Skarnes på den tiden jeg egentlig skulle skrive litt om.

Der hadde jeg nok vært atskillige ganger for merkeåret 1914, da verdenskrigen brøt ut. Det var tre gutter av oss, og vi hadde fått en Doli-syssel, til gjensidig krangel om avbenyttelsen. Kristian var eldst og hadde nok en slags forsterett, men jeg var nest-eldst, så da så —.

Bebyggelsen syd for Os-brua begynte alt ved Korsmo. Der var det skyssstasjon fra gammel tid. På den andre siden av „Korsmo-gutua” lå det et høyt og hvitmalt hus hvor Hans Moss drev landhandleri. Like før vi svingte ned mot Skarnes-brua lå på høyre hånd (så vidt jeg kan huske) en gård som ble kalt Lehmann-gården. Navnet virket fremmed, og hvor Lehmann var

kommet fra, vet jeg ikke. Vel over brua lå Chr. Olsens landhandel og på den andre siden av kjøreveien inn til stasjonen lå et hus ved siden av varebodene, hvor Kaffe-Maja drev bevertning. Det var nødvendig på Skarnes, hvor det foregikk så mye trafikk året igjennom fra to bygder. Syd for stasjonsbygningen lå Damp-saga med en ruvende skorsten over fyrhuset, og stabler av planker, bord og tommer.

Det lå også noen hus bortover hovedgata mot jernbaneovergangen — en hatte- og motehandel, synes jeg å minnes, et handelssted, hvor innehaveren den gang visst nok var Gotteberg, et hotell og kontorbygg, og i veikrysset mot nord A. Thorstensen stenhuggeri, kommune- og distriktslegens gård på høyre side av den ene veien, på den andre siden brødrene Gleditsch hus. Den andre veien langs jernbanesporet endte i Bedehuset og urmaker Bergs forretning. Ute på plassen på Amtskolens murgård, hvor det også var herredstyesal og forsamlings-sal gjennom lange tider. På den tiden var Sivertsen amtskolebestyrer (hans sønn ble etter krigen kirkeminister i Gerhardsens regjering). Amtskolebestyreren måtte jeg på gaten i Kristiansand i 1924.

Hotellet som jeg nevnte, ble drevet av Blom. Han hadde en virkelig skjønn datter, Magda Blom, som senere gjorde karriere som danserinne i USA.

Agnæs' Hotell var, så vidt jeg husker, av litt yngre dato. Til denne bygningen lå også et tilbygg som ble brukt som forsamlings- og dansesal. Lenger ned langs veien og mot den såkalte „kommuneplassen” lå et eiendommelig høyt hus hvor lensmann Kjolseth hadde kontorer og bolig. Mot Glomma-kneet lå noen småhus, men også et garveri, som av en eller annen grunn hadde fått det nisse tilnavnet „Helvete”, uvisst av hvilken grunn.

Mot Glomma lå Per Mangseths gård, og selv var han et karakteristisk trekk i Skarnes-bildet på den tiden. På en liten spiss i veikrysset like for jernbaneovergangen lå et lite rodmalt hus, hvor en invalid urmaker holdt til. Han hadde mistet begge bena, var tykk og rodmusset og snakket et hardt skarrende språk. Måtte ha vært sjomann en gang. Når jeg av og til tenker på ham, forbinder jeg ham alltid med en av Walter Scott's

eventyrlige figurer (han som skrev bl. a. „Waverly” og „Ivanhoe”).

På den andre siden av jernbanelinjen lå Bjornestol-huset, som også var postapneri, apoteket (som Harald Tillier drev fra 1909 sammen med Arnes apotek). Tillier var en farverik og impulsiv personlighet, hadde oppholdt så lenge utenlands og hadde skrevet bl. a. „Sonnenfor Pyrenæerne” og „Pariserkampene 1871” for han flyttet til Skarnes.

Den øvrige bebyggelsen på Skarnes skal jeg ikke innlate meg på å beskrive nærmere. Men jeg husker naturligvis Per Dolis verksted innunder Skarnes-berget. Han var en mangfoldig teknisk begavelse — var borse-maker, laget og reparerte sykler og mye, mye annet. Sammen med A. Thorstensen, maler Andersen og Karl Thonander hører han til arbeiderbevegelsens veteraner i Sor-Odal.

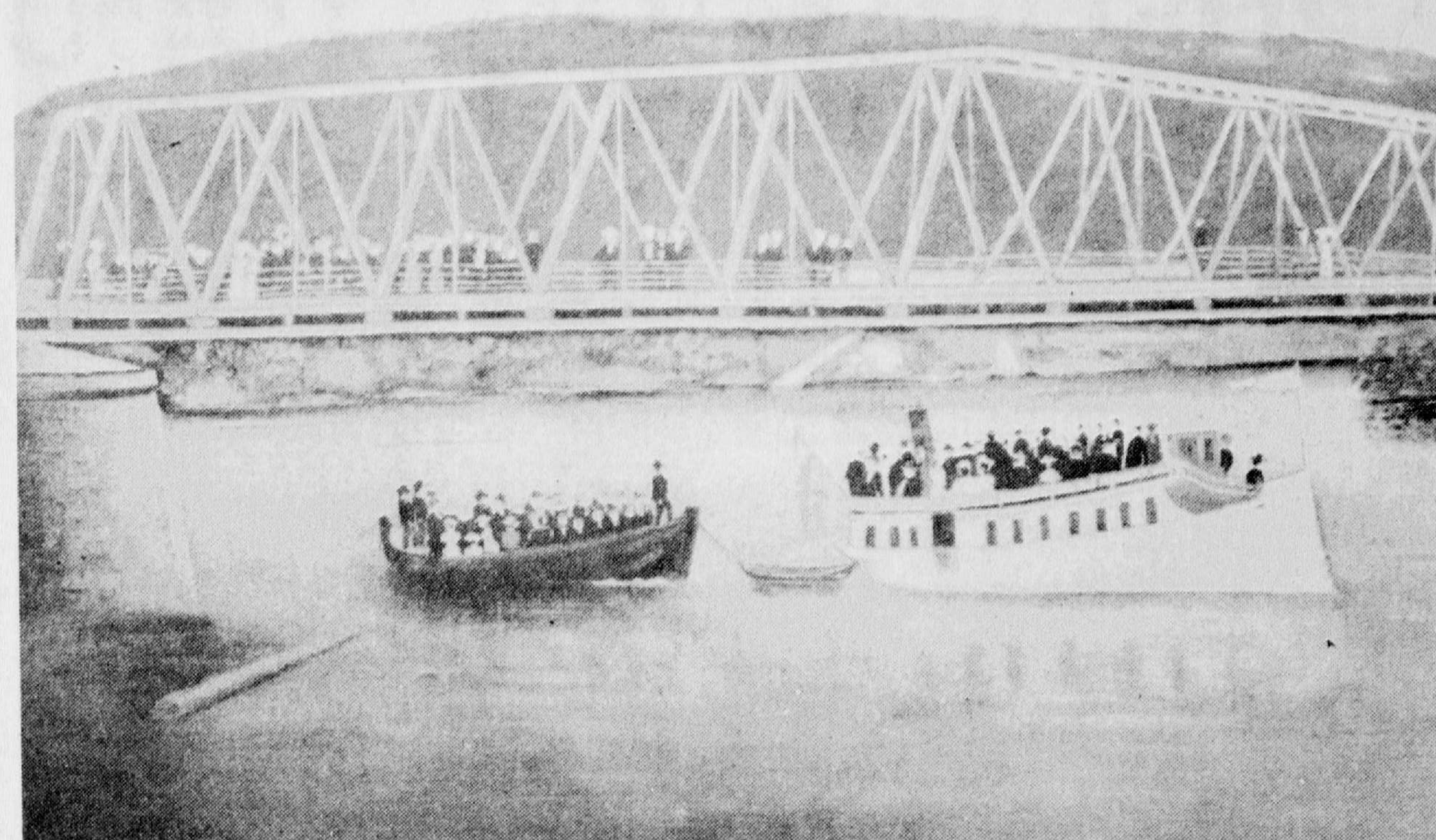
Skarnes var et travelt knutepunkt alt fra århundreskiftet og utover. Omtrent all person- og varetrafikk foregikk med jernbanen den tiden — derav den sterke trafikken fra og til Nord-Odal, som lå et stykke utenfor allfarvei. På sommertiden lå det dampskipsbrygge i Glomma nedenfor Chr. Olsens landhandleri og Dampsaga, og „Storsjø” og „Odolingen” besørgte vare- og persontrafikken langs vannveien

til Austvatn og Sand i Nord-Odal. På vintertiden gikk det daglig lange karavaner av varekjørere på østsiden av Oppstad-åa og steinveien nedover til Skarnes. Enda tidligere på morgenkysten var bredsleder og spiss-sleder, rimhvite hester og pelsklede skogeiere og bønder på farten mot Skarnes for å rekke morgentoget til Oslo. Det ringlet i dombjeller og skogsbjeller på hestehovrene, og av og til kunne man høre en traurig strofe av en halvt bedugget kjørekar nede fra bygdeveien. Det var ingen fornøyelse å passere Storsjøen i bitende nordasno, etter en natt så eitrende kald at man kunne høre sterke drønn i nord når isen slo lange revner.

Jeg vet ikke om veiene og gangstiene på Skarnes hadde fått navn i tiden før og omkring verdenskrigens utbrudd ettersommeren 1914. Uten en eneste gatesump. Den het på folkemunne Karl Johan, og gjør det kanskje den dag i dag. — Og nå er jeg endelig fremme til noe jeg gjerne vil oppholde meg litt lenger med.

Det var vel et vittig hode på Skarnes som hadde funnet på det flotte navnet etter brødrene Carl og Johan Gleditsch, som bodde i samme gård. Johan var gift, tror jeg, Carl var enten enkemann eller ungkar — det har jeg aldri vært klar over.

De var begge tidligere forret-

Dette maleriet laget L. H. Sæteren i 1907. Det skildrer innvielsesferden som skipet Storsjø gjorde et par tidligere. Båten med lekter på slep passerer Skarnesbrua på vei mot Oppstadaa og videre til Storsjøen. Brynhild Elseth i Kongsvinger har lant oss maleriet til avfotografering.

ningsdrivende. Man hadde jo litt respekt for voksne mennesker når man bare var „tenåring” den tiden — derfor stilte jeg aldri familiære spørsmål til en korrekt og dannet mann som Carl Gleditsch, skjønt han på et vis behandlet meg nesten likeverdige.

Jeg er ikke riktig klar over hvor de to brødrene opprinnelig kom fra, men jeg har på følelsen at det var fra Drammens-traktene. Heller ikke vet jeg nøyaktig hvor de handlet, men mener det må ha vært i „Korsmo-gutua”, der hvor Hans Moss drev handel omkring århundreskiftet. Jeg har i alle fall funnet ut av gårdshistorien for Ullern og Opstad sogn at grensene mellom Hornes og Korsmo ble gått opp i 1839, at Hornes i 1872 ble solgt til

landhandler K.L.A. Gleditsch, at han i 1894 solgte gården til Ole Moss og at Ole Moss solgte gården noe senere til Hans Moss. Siden ble det jo andre eiere av en del av Hornes, og der holdt også Korsmo-skolen til langt inn i dette århundre. Alt dette vedkommer i grunnen denne artikkelen svært lite.

Carl Gleditsch hadde deltatt i kommunepolitikken i Søndre Odalen (som det het den gangen), han var medlem av bl. a. brukomiteen for reising av Skarnes-brua og atskillig annet. Han forsømte aldri å fortelle meg det (13–14 år som jeg var den gangen). På denne tiden var han kommet godt opp i årene. Hans eneste „verv” var å bestyre folkeboksamlingen, og den hadde han i 1. etasje i Gleditsch-gården. Og det var selvsagt derfor jeg var en hyppig gjest hos ham.

Carl Gleditsch var lav av vekst, snakket et dannet „Kristianspråk” og lot til å like en prat med tenåringene som meg. Underholdende var han også.

Da jeg kom ut på ettermiddagen på „Doli-sykkelen” og banket på, hadde han gjerne drukket ettermiddagskaffe og tatt en lur på skinnsofaen. Ofte var jeg i følge med en to år eldre barndomsvenn, Anders Flo fra Ostby (gården som Thora Andersen tok sitt forfatternavn etter). I begynnelsen var Gleditsch kanskje ikke så pratsom, forte bare inn bokene som vi leverte og ba oss se etter nye. Boksamlingen var jo ikke så stor, men der fantes ting som jeg syntes jeg hadde stort utbytte av i datidens lesning: Coopers indianerfortellinger, „Engelbrekt Engelbrektsen”, sir Gabriel Scotts romaner, Garborgs „Bondestudentar”, „Trette menn”, Daniel de Foe, Gabriel Finne, Kristofer Janson, Ragnhild Jol-

sen, Thomas og Vilhelm Krag, Knut Hamsun, Bjornson, Ibsen osv., osv. Sannelig fant jeg ikke også Jeppe Aakjærs „Hedesange”, noen av Johannes V. Jensens romaner og Werner von Heidenstams „Karolinerne”.

Gleditsch var i mellomtiden begynt å spasere rundt på gulvet med hendene på ryggen, og doserte for meg og Anders. Når en blir gammel, begynner enkelte mennesker å gå litt i barndommen, kanskje var det tilfelle med Gleditsch også. I alle fall likte han å tenke bakover, som de fleste eldre mennesker.

Han fortalte oss om eventyrfortelleren P. Chr. Asbjørnsen, som hadde vært innom butikken en gang han kom kjørende med hest og karjol forbi. Asbjørnsen var som kjent forstmann. Gleditsch lot oss også forstå at han ikke var helt tilfreds med jordbrukets tilstand „her i boyda”, som han sa. Det var for brede teiger på jordstykkene! Dette hadde han da fått reformert, slik at teigene ble smalere og samlet opp råmen i jorda, særlig etter regn. Ennvidere hadde Carl Gleditsch fått innført 6-tinnede morkagrip osv. Det hadde sikkert sin rettighet. Jordbruket var ikke kommet langt i skogbygdene på Østlandet den gangen, men under verdenskrigen måtte jo de fleste som drev jordbruk legge seg i selen for å skaffe mest mulig mat. Den tyske blokaden og torpederingen av norske havgående skip var en redselsfull historie.

Språkstriden var høyst levende her i landet også på den tiden (1912–14) og riksmålsmann som Gleditsch var tvers i gjennom, ble han riktig arg når han kom inn på prof. Marius Hægstad og andre

Skarnes jernbanestasjon. Forandringene er ikke store fram til i dag når det gjelder bygningens utseende.

Gamle minner -

sterke talsmenn for landsmålet. Skrittene ble raskere på golvet da han uttalte sin hjertens mening om d e n ting.

— Man må jo ha småstein på tunga for å få til ordene! sa Carl Gleditsch og harselerte over en del typiske landsmålsuttrykk. Det falt ikke akkurat i god jord hos min kamerat Anders, som var fra Stryn. Han kunne mae og det oppsto en liten språkdebatt oss i mellom. Men det endte gjerne på en pen og gemyttlig måte. Gleditsch berømmet vel også en del av sine kommunale bedrifter, men av det husker jeg mindre. Bare en ting husker jeg tydelig: Det var hvem som egentlig hadde æren for Skarnes-brua. Gleditsch hadde vært medlem av brukomiteen, og jeg husker at han viste meg et fotografi av brukomiteen, tatt noen dager før åpningen.

— Der står j e g, sa Gleditsch, og han pekte på en rekke andre som jeg lærte å kjenne noe senere. Men De finner ikke Halvor Haug der!

Halvor Haug var ordfører den gangen, og han var venstremann. Nei, jeg visste ikke noe om dette selvsagt, 14 år som jeg var den gangen. Men jeg kom til å nevne det for min lærer Martin Ust ved Årstad skole. Ust var høyremann så god som Gleditsch, men han visste selvsagt noe mer om dette enn f. eks. jeg. Forklaringen til at Haug ikke var med på bildet, var ganske enkelt at han var i Oslo den dagen. Han var foruten ordfører også gårdbruker og landhandler på Ringnes i Opstad. Opprinnelig kom han fra Hof i Solør som agronom og gårdsfullmektig til Vestre Os.

Det var altså noe av den gamle striden mellom Høyre og Venstre fra Johan Sverdrups tid og et godt stykke over 70–80-årene og inn i det nye århundre, da kløften mellom de to partiene var minst like heftig som vi har opplevd her hjemme nylig i en tverrpolitisk sak.

Min forbindelse med Carl Gleditsch opphørte omkring 1916–17, tror jeg. Boksamlingen ble vel også da flyttet over til Amtskolens lokaler. Under den siste verdenskrig brant den forresten ned med bygdas radioapparater mens de „grønnkledte” anvendte murgården som innkvarteringssted, og fyrte i ovnene så det m å t t e gå galt.

Men Gleditsch og broren Johan fikk altså sitt uoffisielle gate- navn. Det anvendes nok ennå av bofaste Skarnes-borgere. Tiden er bare blitt annerledes. H.S.

Min Menning

Under denne vignetten tar vi inn brev fra leserne. Brev til spalten kan gjerne være underskrevet med et psevdonym eller merke, men redaksjonen må i alle tilfelle vite hvem innsenderen er. Anonyme innlegg tas ikke inn. Skriv kort og bare på den ene siden av arket med god linjeavstand. Redaksjonen forbeholder seg rett til å forkorte lange innlegg.

Det gamle Skarnes

Jeg skynder meg å rette — eller rettere sagt supplere — en del ting i min epistel i Glåmdalen lørdag, forsåvidt angår omtalen av brødrene Carl og Johan Gleditsch's handelsvirksomhet på Skarnes omkring siste århundreskifte.

Jeg har skrevet til noen eldre kjenninger på Skarnes noen uker før for å få noe mer dokumentarisk viten å bygge på, siden jeg utelukkende holdt meg til egne erindringer fra 13–14-årsalderen. Men det ble lenge å vente for meg, og først sist fredag fikk jeg svar på henvendelsen. Da kunne jeg vanskelig innpasse opplysningene i innlegget, som altså kom i Glåmdalen dagen etter.

Det viser seg at Gleditsch startet sitt landhandleri i veslesta på Korsmo en gang mellom 1870–80. Korsmo hadde så vidt jeg vet vært skysstasjon langt tilbake i forrige århundre, og var det fremdeles i mine guttedager. Gården ligger i umiddelbar nærhet av Skarnes, og der munder bygdeveiene langs vest- og østsiden av Opstadåa ut i hovedveien fra Oslo mot Kongsvinger ved den senere Korsmo-brua (eller Os-brua). Det var nok alt på den tiden stor ferdsel året igjennom ved Korsmo, og plasseringen av en landhandel akkurat der, var sikkert ideell.

I 1880 ble Skarnes-brua ferdig. Brødrene Gleditsch hadde som nevnt i artikkelen kjøpt en del av gårder Hornes, og nå bygget de et større hus på andre siden av hovedveien (ned mot Glomma-kneet ved elveoset — og båtstøa finns ennå). Der drev de landhandleri helt frem til 1894, da Ole Moss kjøpte stedet og overdro det til sin bror Hans Moss noen år senere.

Carl Gleditsch startet ny forretning på selve Skarnes i et mindre hus (hvor Ausen senere drev kjøttthandel i mange år), bygde et nytt og større hus like ved, og fortsatte handelsvirksomheten der, antagelig frem til 1910–11. Da Skarnes Apotek ble opprettet i 1909, var det nettopp i dette bygget, inntil apoteker Harald Tillier reiste et nytt, riktig stilrent hus på den andre siden av jernbaneovergangen. Der holdt det til inntil for noen få år siden.

Gleditsch sluttet antagelig å handle omkring 1910–11. Siden bygget han en privatbolig litt nord for det siste handelsstedet sitt, trakk seg tilbake og nøt sitt otium, men stelte som sagt også med folkeboksamlingen i noen år. Veien forbi huset fikk det flotte navnet Karl Johan. Nå er den omdøpt til Gleditsch vei, hører jeg.

H.S.